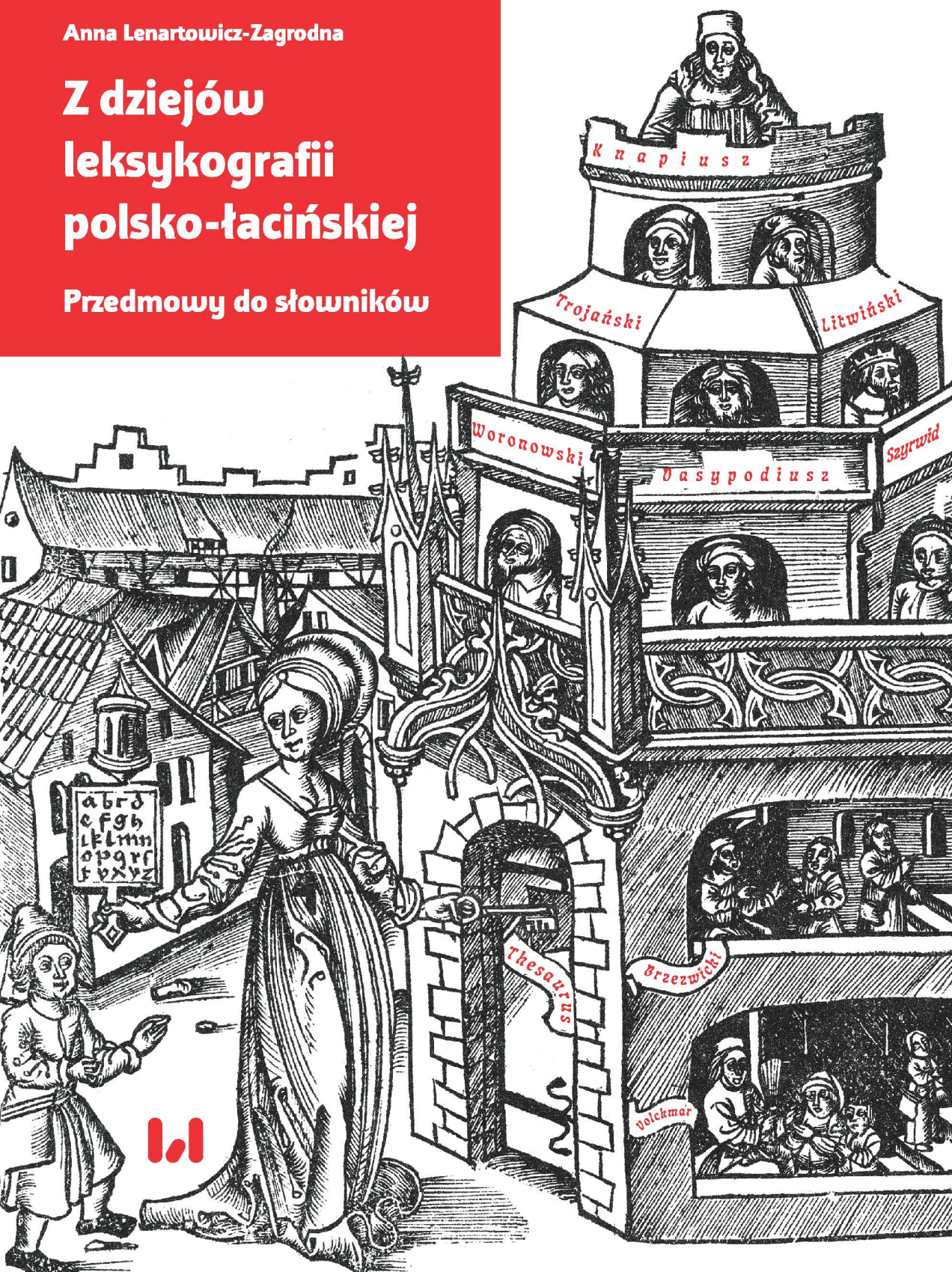

Anna Lenartowicz-Zagrodna

Z dziejów leksykografii polsko-łacińskiej

Przedmowy do słowników

**Z dziejów
leksykografii
polsko-łacińskiej**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Anna Lenartowicz-Zagrodna

Z dziejów leksykografii polsko-łacińskiej

Przedmowy do słowników

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2020

Anna Lenartowicz-Zagrodna — Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Historii Języka Polskiego
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Lucyna Agnieszka Jankowiak

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Anna Lenartowicz-Zagrodna

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczak

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Drzeworyt wykorzystany na okładce:

Gregor Reisch, *Margarita philosophica. Typus Grammaticae* (Bazylea 1517)

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gregor_Reisch_-_Margarita_philosophica_-_4th_ed._Basel_1517_-_p._VI_-_Typus_grammaticae_-_500ppi.jpg

Publikacja sfinansowana ze środków dziekańskich

Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego

Publikacja powstała w ramach realizacji programu Miniatura

Narodowego Centrum Nauki w Krakowie (nr DEC-2017/01/X/HS2/01887)

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Anna Lenartowicz-Zagrodna, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09528.19.0.M

Ark. druk. 15,125

ISBN 978-83-8220-298-4

e-ISBN 978-83-8220-299-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Podstawa materiałowa i zakres czasowy	11
Chronologiczny wykaz ekscerpowanych słowników i ich edycji	14
Uwagi dotyczące przygotowanego opracowania	24
Wykaz stosowanych skrótów i znaków	28
Bibliografia	30
Przedmowy do słowników	37
Volckmar	37
1596 , <i>Słownik trójjęzyczny na trzy części podzielony, przystosowany do nauki języków łacińskiego, polskiego i niemieckiego...</i>	39
1605 , <i>Słownik trójjęzyczny łacińsko-niemiecko-polski...</i>	47
Bibliografia	53
Ilustracje	56
Knapiusz i anonimowi kompilatorzy	63
1621 , <i>Skarbiec polsko-łacińsko-grecki lub Spichlerz języka łacińskiego i greckiego...</i>	65
1632 , <i>Skarbca polsko-łacińsko-greckiego... tom trzeci, zawierający wybrane polskie przysłowia...</i>	110
1649 , <i>Synonimy albo Dykjonarz polsko-łaciński...</i>	136
1687 , <i>Polskie idiomy...</i>	139
1715 , <i>Synonimy albo Dykjonarz polsko-łaciński...</i>	140
Bibliografia	141
Ilustracje	149
Brzewicki	159
1632 , <i>Synonimy łacińskie z różnych autorów zebrane...</i>	161

1632 , <i>Dziecięcy spichlerz poprawnego łacińskiego sposobu mówienia...</i>	162
Bibliografia	163
Ilustracje	164
Dasypodiusz	167
1642 , <i>Dasypodius katolicki, to jest Słownik łacińsko-niemiecko-polski, niemiecko-łaciński i polsko-łacińsko-niemiecki...</i>	169
Bibliografia	175
Ilustracje	177
Szyrwid	179
1642 , <i>Słownik trójjęzyczny do użytku uczącej się młodzieży...</i>	181
Bibliografia	183
Ilustracje	184
Woronowski	187
1769 , <i>Słownik polsko-łaciński ze Skarbu księdza Knapiusza...</i>	189
Bibliografia	211
Ilustracje	214
Litwiński	219
1815 , <i>Słownik polsko-łacińsko-francuski na zasadach słowników Knapskiego, Danneta i Troca...</i>	221
Bibliografia	224
Ilustracje	225
Trojański	227
1819 , <i>Słownik polsko-łaciński do szkolnego użycia...</i>	229
Bibliografia	233
Ilustracje	234
Indeks osób	237

Wstęp

Dzieje polskiej leksykografii niejednokrotnie stały w centrum zainteresowania badaczy¹. W efekcie napisano wiele prac, prezentujących rozwój leksykografii przekrojowo (np. Piotrowski 1998; Urbańczyk 1991; Żmigrodzki 2003; Gruszczyński, Saloni 2013) oraz takich, w których przedmiotem opisu był jeden słownik. Tendencja do badania dzieł przełomowych, ważnych (bez względu na powód tejże ważkości) przyczyniła się do powstania serii artykułów lub studiów monograficznych między innymi nad: Mączyńskim (np. Barycz 1924; Klemensiewicz 1964; Kuraszkiewicz 1962–1963; Kuraszkiewicz in. 1996; Krycińska 1970), Murmeliuszem (np. Cygal-Krupa 1979; Kędelska 1983; 2001; Skoczylas-Stawska 1995; Gruszczyński 1997), Kalepinem (np. Żwak 1984; Podhajecka 2014), Bartłomiejem z Bydgoszczy (np. Kwilecka, Popowska-Taborska, 1977; Łuczak 1993; 2011; Jankowiak 2017a; 2017b), Knapiuszem (np. Puzynina 1956; 1961; Bielak 1968), Trocem (np. Iwanowska 1991; 1994; Siekierska 1992; Walczak 1994), Lindem (np. Lewaszkiewicz 1980; Matuszczyk 2006; 2017), tzw. Słownikiem warszawskim (np. Majdak 2008) i tzw. Słownikiem wileńskim (np. Walczak 1991); coraz częściej sięga się również po słowniki mniej znane, na przykład: Amszejewicza (np. Skorupska-Raczyńska 2004), Mrongowiusza (np. Nowowiejski 2011), Szyrwida (np. Piotrowski 2013), Rykaczewskiego (np. Podhajecka 2016a), Sobolewskiego (np. Podhajecka 2016b), wokabularze ryskie (np. Gruszczyński 2000), słowniki gwarowe (np. Nowowiejski 2009; Karaś 2011) etc. Historię leksykografii badano, posługując się zarówno cezurami czasowymi (np. Kuraszkiewicz 1986), jak i językowymi. Dysponujemy więc między innymi opracowaniami na temat dziejów leksykografii przekładowej polsko-niemieckiej (np. Frączek 2010), polsko-francuskiej (np. Jakubczyk 2016), polsko-słoweńskiej (np. Ostromęcka-Frączak 2007), polsko-totewskiej (np. Pataša 2014), polsko-angielskiej (np. Podhajecka 2013; 2016c), a nawet orientalnej (np. Stachowski 1999), prezentującymi zagadnienie bądź to w określonym wycinku czasu, bądź to na przestrzeni wieków.

Intrygujący wydaje się na tym tle fakt, że mimo niekwestionowanego znaczenia łaciny dla rozwoju polszczyzny do czasów obecnych nie powstała żadna przekrojowa praca poświęcona dziejom leksykografii polsko-łacińskiej, zaś na temat leksykografii łacińsko-polskiej najważniejsze informacje

¹ Nie stawiam tu sobie za cel podania pełnej bibliografii prac leksykograficznych, ponieważ jej objętość znacznie przekroczyłaby rozmiar tego opracowania; przywołuję zatem literaturę wybiórczo: tak, aby zilustrować omawiany problem.

czerpiemy głównie z opracowań Mariana Plezi (2007) oraz Elżbiety Kędelskiej (1986; 1995). Syntetyczne ujęcie Plezi, zamieszczone jako wstęp do *Słownika łacińsko-polskiego*, choć wartościowe, ponieważ zawiera wiadomości o istotnych słownikach łacińsko-polskich od czasów najdawniejszych do XX wieku, nie jest monografią i nie prezentuje treści z perspektywy językoznawczej. Studia Kędelskiej natomiast, choć mają charakter językoznawczy, obejmują wyłącznie leksykografię szesnastowieczną (i wybrane słowniki). Zatem mimo morza opracowań (w formie monografii oraz artykułów) na temat poszczególnych słowników łacińskich lub zjawisk (językowych czy leksykograficznych) w nich występujących, nie dysponujemy przekrojowym studium poświęconym temu zagadnieniu.

Celem niniejszego opracowania nie jest kompleksowy opis dziejów słownictwa polsko-łacińskiego, ale zainicjowanie studiów w tym zakresie i prezentacja różnych leksykonów przekładowych o wskazanym układzie języków (przy czym mam tu na myśli zarówno słowniki wyłącznie polsko-łacińskie, jak i takie, w których dział polsko-łaciński stanowi tylko jedną z części, oraz takie, które prócz tych dwu języków rejestrują jeszcze jakiś dodatkowy, np. niemiecki, grecki, litewski, francuski), a także rozszerzenie horyzontu badawczego na innych autorów niż powszechnie znany i ekscerpowany Knapisz.

Uznałam, że przydatne do częściowej przynajmniej realizacji tego zamierzenia może być wydanie zgromadzonych w jednym miejscu, przetłumaczonych na język polski (jeśli nie zostały spisane po polsku) i skomentowanych pod względem rzeczowym przedmów. Określenie *przedmowa* stosuję tu w szerokim znaczeniu i odnoszę do wszystkich prozatorskich partii zamieszczonych w słownikach przed częścią hasłową. Za kwestię drugorzędną uznaję przy tym, jaką formę przekazu sugeruje nadany im tytuł, za prymarną zaś — ich zawartość treściową. Kierując się wyłącznie tytułami wypowiedzi, można bowiem wyodrębnić kilka elementów struktury, współtworzących ramę książki charakterystyczną dla dawnych publikacji leksykograficznych (w tym: list do czytelnika, dedykację, przedmowę lub wskazówki korzystania z leksykonu), jednak w rzeczywistości nie były to formy jednoznacznie ustalone pod względem gatunkowym (Ociecek 1990; 2002a; 2002b; 2006). W efekcie treści typowe (zwłaszcza z dzisiejszej perspektywy) dla danej formy wypowiedzi przenikały do innej. Zjawisko to można zaobserwować szczególnie w leksykonach najdawniejszych (z XVI–XVII wieku), gdzie przewagę mają wypowiedzi sformułowane jako dedykacja lub jako list do czytelnika, które jednak zawierały obszerne informacje na tematy leksykograficzne. W słownikach powstałych w późniejszych

stuleciach dedykacje zastępuje się przedmowami i wyodrębnia dodatkowe formy tekstowe (np. wykazy skrótów czy wskazówki, jak posługiwać się słownikiem), przez co dochodzi do specjalizacji i krystalizacji poszczególnych elementów struktury.

Przyjęte przeze mnie kryterium treściowe pozwoliło z jednej strony włączyć do przygotowywanego zbioru tylko te przedmowy, w których porusza się kwestie metasłownikowe i/lub metajęzykowe, z drugiej — wyeliminować wypowiedzi całkowicie ich pozbawione (skupione wyłącznie na pochwaleniu adresata), zatem z punktu widzenia badacza historii leksykografii i języka nieistotne. W części materiałowej zostały więc uwzględnione wypowiedzi samych leksykografów oraz wydawców, zawierające po pierwsze uwagi o języku: zarówno ogólne (np. refleksje na temat roli polszczyzny w życiu i jej stosunku wobec łaciny bądź innych języków, pochwała biegłości w językach), jaki i *stricte* metajęzykowe (dotykające właściwości gramatycznych polszczyzny); po drugie — uwagi o słowniku: zarówno ogólne (np. znaczenie słownika jako narzędzia edukacji, opis problemów związanych z jego układaniem, wykazanie konieczności publikacji, zachwalenie wartości słownika i zachęta do lektury, stan badań, w tym krytyka/pochwała prac poprzedników, utyskiwanie na niedostatek leksykonów), jak i *stricte* metasłownikowe, związane merytorycznie z konkretną publikacją (np. określenie adresata i przeznaczenia słownika, wskazanie pierwowzorów, charakterystyka ekscerpowanych autorów klasycznych, zasady redakcyjne, w tym omówienie: zawartości, metody opracowania artykułu hasłowego i układu słownika, wykaz skrótów, znaków typograficznych itd.).

Można z tych wypowiedzi wysnuć wnioski dotyczące narodzin i rozwoju świadomości leksykograficznej polskich autorów, którzy z biegiem czasu z „obrońców języka polskiego” stawali się wykwalifikowanymi słownikarzami, ponadto kondycji leksykografii polsko-łacińskiej w kolejnych wiekach oraz trwania w pamięci nowych autorów dokonań ich poprzedników (Lernartowicz-Zagrodna 2020). Treści przedmów zostały dodatkowo skomentowane i opatrzone przypisami rzeczowymi, aby ułatwić osadzenie słowników w kontekście historycznym i kulturowym, a także pokazać poziom erudycji poszczególnych słownikarzy.

Podstawa materiałowa i zakres czasowy

Podczas gromadzenia materiału wzięłam pod uwagę wszystkie odnalezione drukowane słowniki polsko-łacińskie (i ich kolejne edycje) powstałe między końcem XVI a początkiem XX wieku — w sumie zajrzałam do ponad

czterdziestu pozycji wydawniczych (nie włączam w tę liczbę wydań zdefektowanych, pozbawionych kart tytułowych, których data publikacji pozostawała niepewna²). Pełny chronologiczny wykaz źródeł (poszczególnych słowników oraz ich edycji) zamieszczono w dalszej części *Wstępu*.

Najstarszy ekscerpowany słownik ukazał się w 1596 roku, najnowszy — w 1906. O ile data początkowa wydaje się bezdyskusyjna, ponieważ słownik Volckmara był pierwszym, w którym polszczyzna zyskała wobec łaciny status języka wyjściowego³, o tyle wątpliwość może budzić zamknięcie przeglądu na *Polsko-łacińskim słowniczku* Jana Jędrzejowskiego, gdyż po jego publikacji do czasów obecnych ukazały się kolejne, jak chociażby wielokrotnie wznawiany *Mały słownik polsko-łaciński* Lidii Winniczuk (w roku 2010 ukazała się edycja trzynasta)⁴. Przyjęta cezura czasowa koresponduje z przekształceniami w systemie edukacji: przeprowadzona na przełomie XIX i XX wieku reforma szkolnictwa zniosła większość gimnazjów klasycznych i powołała w ich miejsce gimnazja realne, w których łacina została zdegradowana do roli zwykłego przedmiotu (Mikołajczak 1999: 260). To zaś doprowadziło do zahamowania rozwoju leksykografii polsko-łacińskiej — w rzeczywistości ostatnim dużym słownikiem było dzieło Antoniego Bielikowicza, drukowane najpierw w formie zeszytowej (w latach

² Przykładem mogą tu być edycje słowników Brzezwickiego: *Synonimów* oraz *Pueriliów*. Zgodnie z ustaleniami kolejne wydania *Synonimów* ukazały się w latach: 1602, 1628, 1639, 1645 i 1646 (Gruszczyński 2000: 83–84); do tego rejestru należy jeszcze dodać wydanie z 1632 roku (kompletny egzemplarz odkryłam niedawno w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wiedeńskiego). Ocalałe i przechowywane w polskich bibliotekach egzemplarze pozbawione są kart tytułowych i kolofonów, a mimo tego określa się datę ich edycji. W efekcie egzemplarz z Biblioteki Kórnickiej (<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/470920/edition/379860/content>) datuje się na rok 1602, zaś egzemplarz z Biblioteki Jagiellońskiej (<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=615771>), oprawiony w jednym kločku z *Pueriliami* — na rok 1646. Datację tę należy jednak uznać za niepewną: skoro bowiem na sześć zakładanych wydań *Synonimów* w całości zachował się egzemplarz tylko jednego z nich, nie można odrzucić hipotezy, że zdefektowane egzemplarze reprezentują edycje z 1628 czy z 1639 roku. Podobnie rzecz wygląda z *Pueriliami*.

³ W 1579 roku ukazał się we Wrocławiu słownik niemiecko-polsko-łaciński Andrzeja Calagiusa *Synonyma Latina vocum phrasiumque, orationis tam prosae, quam ligatae, ex classicis selecta autoribus inque iuventutis scholasticae usum publicata*. Po trójjęzycznej części hasłowej został w nim wydrukowany *Index Polonicarum vocum*, czyli alfabetyczny indeks polskiej leksyki, rejestrujący ponad 1600 pozycji (szerzej na ten temat zob. Jankowiak, Kędelska 2012: 46–47). Ponieważ rejestr ten nie zawiera obcojęzycznych ekwiwalentów, nie można w przypadku tej publikacji mówić o wyjściowej pozycji polszczyzny. W związku z powyższym *Synonymów* Calagiusa nie uwzględniam w niniejszym opracowaniu.

⁴ Pełny wykaz bibliograficzny słowników z językiem łacińskim (w tym polsko-łacińskich), wydanych w latach 1964–2011, podaje Katarzyna Wojan (2013; 2014).

1863–1865 opublikowano trzynaście zeszytów), a w 1866 roku wydane w wersji książkowej w dwu tomach. Przyjęcie wskazanej cezury pozwoliło ponadto uniknąć zagłębiania się w leksykografię specjalistyczną, głównie o profilu medycznym.

Ostatecznie podstawą materiałową zostały uczynione przedmowy do dzieł Volckmara (V96, V05)⁵, Brzezwickiego (B32P, B32S), Knapiusza (K21/I, K32/III, K43/I, S49, I87, S15), Dasypodiusza (DC42), Szyrwida (Sz42), Woronowskiego (W69/I), Litwińskiego (L15/I) i Trojańskiego (T19) — w sumie teksty pochodzą z piętnastu źródeł. Nie są to oczywiście wszystkie słowniki polsko-łacińskie⁶, a różnica między liczbą słowników ekscerpowanych a uwzględnionych w części źródłowej wynika z faktu, że na marginesie zainteresowania pozostały prace, w których nie występują żadne przedmowy (jak u Bielikowicza i Jędrzejowskiego), następnie takie, w których przedmowy były powtórzone w niezmienionej formie (jak np. w kolejnych edycjach przeróbek Knapiuszowego *Thesaurusa*), lub takie, w których wypowiedzi miały wyłącznie charakter pochwalnego listu dedykacyjnego, pozbawionego jakichkolwiek treści metastownikowych i metajęzykowych (jak u Elgera).

Autorami przedmów byli zarówno sami słownikarze (V96, K21/I, K32/III, W69/I, T19), jak i znani z nazwiska wydawcy (V05, DC42, S49, L15/I); w jednym źródle do przemowy autora wydawca wplótł własne fragmenty (K43/I), w pięciu natomiast nie ma pewności, kto sformułował teksty poprzedzające część hasłową (nie pada bowiem żadne nazwisko), choć z dużym prawdopodobieństwem można przypisać je drukarzom (B32P, B32S, Sz42, I87, S15). Wśród piętnastu włączonych do zbioru wypowiedzi dwanaście zostało sporządzonych po łacinie (V96, V05, K21/I, K32/III, B32P, B32S, DC42, Sz42, K43/I, S49, I87, S15). Przedmowy łacińskojęzyczne przetłumaczyłam na język polski, aby udostępnić ich treść; pozostałe, to znaczy wypowiedzi polskojęzyczne (W69/I, L15/I, T19), podałam w transkrypcji. Na temat zasad opracowania źródeł obszerniej piszę niżej.

⁵ Rozwinięcia skrótów zob. w *Wykazie stosowanych skrótów i znaków*.

⁶ Pominęłam m.in. ułożony przez Aldusa Manutiusa zbiór *Purae et elegantes linguae Latinae phrases*, który pierwotnie zawierał wyłącznie łacińskie związki frazeologiczne wraz z objaśnieniami, a następnie poszerzany był o języki narodowe; ukazała się również jego wersja z działem polskojęzycznym autorstwa Adama Tobolskiego (jedno z wydań wydrukowano w Gdańsku w 1607 roku; egzemplarz znajdujący się obecnie w zbiorach Biblioteki Kórnickiej udostępniony jest na stronie <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/462865/edition/371681>). Słowniki tego typu nie były bowiem przedmiotem mego zainteresowania; wyjątek stanowi K32/III, który traktuję jako integralną część trzutomowego *Thesaurusa*.

Chronologiczny wykaz ekscerpowanych słowników i ich edycji

Poniższy wykaz nie stanowi pełnego rejestru polsko-łacińskich słowników wraz z ich wszystkimi edycjami, a jedynie listę wykorzystanych przeze mnie i przejrzanych wydań.

Asteryskiem * umieszczonym przy dacie zaznaczam edycje słowników przeglądane podczas pracy, z których przedmowy nie zostały jednak bezpośrednio włączone do części źródłowej — zwykle dlatego, że ich treść była identyczna z przedmową do edycji wcześniejszej lub dlatego, że miała czysto dedykacyjny charakter (bez żadnych treści dotyczących samego słownika). W ten sam sposób oznaczone zostały słowniki lub edycje, które przedmów nie zawierały (nie z powodu defektu, lecz z założenia leksykografa lub wydawcy). O powodzie niewłączenia danej publikacji do części materiałowej każdorazowo informuję w przypisie.

Oryginalne tytuły uwzględnionych w części materiałowej przedmów wraz z informacją o autorze znajdują się przy każdym słowniku. Skrótem w indeksie górnym ^{ed.pr.} oznaczam edycję pierwszą danego słownika; jeśli natomiast składał się on z kilku tomów, w nawiasie podaję informację, z którego zaczerpnięto przedmowę. Po ukośniku zamieszczam notę bibliograficzną o wykorzystanym egzemplarzu; aktywność wszystkich podanych linków została sprawdzona 02.07.2020.

W tytułach łacińskojęzycznych zasadniczo zachowuję pisownię oryginalną, w tym obecną w zabytkach interpunkcję oraz repartycję wielkich i małych liter (zapisy niepewne, a za takie uznaję fragmenty drukowane kapitalikami lub wersalikami, rozstrzygam, kierując się współczesnymi zasadami ortograficznymi); modyfikuję jedynie zapis głoski *u*, często oddawanej za pomocą litery *υ*, następnie ruguję długie *f* na rzecz *s* krótkiego, zaś ligaturę & każdorazowo przekształcam w *et*. Tytuły polskojęzyczne przytaczam natomiast w transkrypcji uproszczonej — taki zapis będzie bowiem stosowany również w części materiałowej.

1596^{ed.pr.}: Mikołaj Volckmar (Nicolaus Volkmarus⁷), *Dictionarium trilingue tripartitum ad descendam linguam Latinam Polonicam et Germanicam accommodatum, et in gratiam iuventutis Dantiscanae, iam primum in lucem editum...*, Gdańsk: in Officina typographica Iacobi Rhodi / Berlin Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN830008934> (sygn. V 6508<a>):

⁷ Por. sposób zapisu nazwiska leksykografa w V05 i V13.

- Mikołaj Volckmar, *Amplissimis Viris nobilitate generis, prudentia, dignitate et virtute Praestantibus Dominis Consulibus et Senatoribus inclytæ Reipublicæ Gedanensis, Dominis ac patronis suis plurimum observandis*, k. A₂–A₄.
- Mikołaj Volckmar, *Dictionarii trilinguis secunda pars Polonicolatina. Ad lectorem*, k. Bbb–Bbb₂.

1605: Mikołaj Volckmar (Nicolaus Volckmarus), *Dictionarium trium linguarum, Latine, Germanice et Polonice... Nunc denuo recusum, lingua Graeca auctum, et Quadrilingue factum...*, Gdańsk: Typis Martini Rhodi / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/10632/edition/9501> (sygn. XVII-1017):

- Baltazar Andrzej, *Serenissimo ac Summae Expectationis Principi ac Domino, Domino Wladislao Serenissimi ac Potentissimi Sigismundi III, Regis Poloniae, Sveciae etc. Filio, Domino suo clementissimo, cum submissa servitii delatione*, k. A₂–A_{5v}.

1613*: Mikołaj Volckmar (Nicolaus Volckmarus), *Dictionarium quatuor linguarum, Latine, Germanice et Polonice... In secunda Editione, lingua Graeca auctum, et Quadrilingue factum... Nunc tertio recusum, multis in locis correctum, et ab Erroribus purgatum...*, Gdańsk: Typis Martini Rhodi / Forschungsbibliothek Gotha: https://archive.thulb.uni-jena.de/ufb/receive/ufb_cbu_00007825?derivate=ufb_derivate_00007201 (sygn. Phil 4° 00415/09)⁸.

1621^{ed.pr.}: Knapiesz⁹ (Gregorius Cnapius), *Thesaurus Polonolatinograecus, seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae, Polonorum usui accommodatum...*, Kraków: Typis Francisci Caesarii (t. I) / Biblioteka Kórnicka: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/92345/edition> (sygn. 31):

- Knapiesz, *Proemium causam et modum operis huius exponens*, k.)(–)(X_{2v} / (k. [1]–[12]).
- Knapiesz, *Documenta ad vocabula Polonica in hoc opere facilius invenianda, et de Orthographia auctoris*, k.)(X₃ –)(X_{3v} / (k. [13]–[14]).
- Knapiesz, *Notarum aliquot quibus hic saepius utimur declaratio*, k.)(X₃ / (k. [14]).

⁸ Przedmowa powtórzona za V05.

⁹ Przyjmuję jako prymarną zlatynizowaną formę nazwiska tego leksykografa, choć w ekscerpowanych słownikach występuje również jako Grzegorz Knapski (zob. L15/I).

1632^{ed.pr.}: Knapiesz (Gregorius Cnapius), *Thesauri Polonolatinograeci... tomus tertius. Continens Adagia Polonica Selecta, et sententias morales ac dicteria faceta, honesta, Latine et Graece reddita...*, Kraków: Typis Francisci Caesarii (t. III) / Biblioteka Kórnicka: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/105517?id=105517> (sygn. 22):

- Knapiesz, *Auctor Lectori Salutem*, k. *—**_{4v} / (k. [1]–[16]).

1632: Mikołaj (?) Łukasz Brzezwicki (N. Luca Brzezwicki), *Synonima Latina. Ex variis Authoribus collecta, posteriore editione a mendis, quibus ante hac scadebat expurgata, et in usum iuventutis Poloniae publicata...*, Kraków: in officina Martini Philipowski / Universitätsbibliothek Wien (sygn. I-260968):

- fragment księgi biblijnej: *Eccles: VI*, k. A_v.
- autor nieznany, *Paraenesis ad studiosam iuventutem Polonam* (wiersz), k. A_v.

1632: Szymon Brzezwicki (Simon Brzezwicki)¹⁰, *Puerilia puri idiomatis Latini promptuaria. Ex variis Onomasticis excerpta, et in usum iuventutis Poloniae, auctiore et locupletiore quam ante hac cornu copiae publicata...*, Kraków: in officina Typografica Martini Philipowski / Biblioteka Kórnicka: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/470931/edition> (sygn. 11398):

- autor nieznany, *Benevolo Lectori S.*, k. A_v.

1642^{ed.pr.}: (Petrus Dasypodius / polski autor nieznany), *Dasypodius catholicus Hoc est Dictionarium Latino-Germanico-Polonicum, et Germanico-Latinum, et Polono-Latino-Germanicum*¹¹..., Gdańsk: Typis Andreae Hünefeldi / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/14011/edition/> (sygn. XVII-3244):

- Andrzej Hünefeld, *Serenissimo ac summae expectationis Principi ac Domino, Domino Sigismundo Casimiro, Serenissimi atque Invictissimi Principis ac Domini, D<omi>n.<i> Vladislai IV, Poloniae, Sueciae etc. Regis, Magni Lithuaniae Ducis etc. Filio, Domino meo Clementissimo, Vitam ac Felicitatem*, k.)o(–)o(_v / (k. [1]–[5]).

¹⁰ Mimo różnych imion na karcie tytułowej oba słowniki, czyli *Synonima* oraz *Puerilia*, przypisuje się jednemu autorowi; brzmienie nazwiska tego leksykografa także budziło wątpliwości (Lenartowicz-Zagrodna 2017: 91–103).

¹¹ Na karcie tytułowej z drzeworytami ostatnia część tytułu ma brzmienie: *Polonico-Latinum*.

1642: Konstanty Szyrwid (Constantinus Szyrwid), *Dictionarium trium linguarum, In usum Studiosae Iuventutis... Tertia editio recognita et aucta*, Wilno: Typis Academicis Societatis Jesu¹² / Vilniaus Universiteto Biblioteka: http://www.thesaurus.ffv.uu.lt/tezasuras/pagalba/sirvydas_1642 (sygn. 101437):

- autor nieznany, *Ad Studiosam Iuventutem*, k. *₂–*₂₀ / (k. [3]–[4]).

1643: Knapiesz (Gregorius Cnapius), *Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae, in tres Tomos divisum...*, Kraków: Typis et sumptu Francisci Caesarii (t. I) / Bayerische Staatsbibliothek: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV035243391> (sygn. 4 Polygl. 14 b-1)¹³:

- teksty jak w K21/I z uzupełnieniami Franciszka Cezarego.

1649: Knapiesz^{(?)14}, *Synonyma seu Dictionarium Polonolatinum. In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Polonae ex Thesauro Gregorii Cnapii Soc. Iesu collectum*, Kraków: in Officina Francisci Caesarii / Biblioteka Narodowa: <https://polona.pl/item/synonyma-sev-dictionarium-polono-latinum-jn-gratiam-et-usum-studiosae-iuventutis-polonae,MzEzNTg1/2/#info:metadata> (sygn. SD XVII.2.39):

- Franciszek Cezary, *Typographus Lectori S.*, k.)(₂)(₂₀ / (k. [3]–[4]).

1677*: Konstanty Szyrwid (Constantinus Szyrwid), *Dictionarium trium linguarum. In usum Studiosae Iuventutis... Quarta editio recognita et aucta*, Wilno: Typis Academicis Societatis Iesu / Biblioteka Narodowa: <https://polona.pl/item/dictionarium-trium-linguarum-in-usum-studiosae-iuventutis,NTcxNzg4Mg/1/#info:metadata> (sygn. SD XVII.2.184)¹⁵.

1682*: Knapiesz^{(?)14}, *Idiotismi Polonici, seu voces Polonicae, quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt. Per R.P. Gregorii Cnapii Soc. Jesu Thesaurum Polono Latinum Sparsim positae, Nunc in usum Serenissimi Jacobi Poloniarum Principis et Studiosae Iuventutis in Compendium collectae*, Kalisz: Typis Collegii Calissiensis Societatis Jesu / Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu: <http://bc.bdsandomierz.pl/dlibra/doc-content?id=255> (sygn. 3388)¹⁶.

¹² Nie wiadomo, który ze słowników ukazał się wcześniej — DC42 czy Sz42.

¹³ Przedmowa w dużej mierze powtórzona za K21/I; pojawiły się jednak dodatkowe akapity i przykłady; niektóre treści zostały zaś usunięte (zob. część materiałow).

¹⁴ Anonimowe przeróbki *Thesaurusa* oznaczam znakiem zapytania w indeksie górnym ^(?).

¹⁵ Przedmowa powtórzona za Sz42. Zmieniono tylko datację.

¹⁶ Przedmowa jak w I87.

1683*: Jerzy Elger (Georgius Elger), *Dictionarium Polono-Latino-Lottavicum Opus posthumum. R.P. Georgii Elger Soc. Iesu. In gratiam Studiosae Iuventutis In lucem datum*, Wilno: Typis Academicis Societatis Iesu / Biblioteka Kórnicka: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/416843/edition/> (sygn. 1319)¹⁷.

1687: Knapiusz^(?), *Idiotismi Polonici, Seu voces Polonicae, quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt, per Thesaurum Polono Latinum R.P. Gregorii Cnapii Soc. Iesu. Sparsim positae, Nunc in gratiam Studiosae Iuventutis in Compendium collectae*, Wilno: Typis Academiae Societatis Iesu / Нацыянальная бібліятэка Беларусі: <http://book.nlb.by/items/show/305#?c=0&m=0&s=0&cv=0> (sygn. 094/14706):

- autor nieznaný, *Lectori, ac primum Studiosae Iuventuti*, k. A₂–A_{2v}.

1703*: Knapiusz^(?), *Synonyma, seu Dictionarium Polono-Latinum. In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Polonae. Nuper Correctum, et Multis Vocabulis Auctum*, Kraków: Typis Academicis / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765842> (sygn. B) St. Dr. 222769 I)¹⁸.

1705*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum studiosae Iuventutis Polonae, ex Thesauro Gregorii Cnapii Societatis Iesu. Secundo collectum et recusum*, Gdańsk: Typis et sumptibus Johannis Zachariis Stolle / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765850> (sygn. B) St. Dr. 270015 I)¹⁹.

1713*: Konstanty Szyrwid (Constantinus Szyrwid), *Dictionarium trium linguarum, In usum Studiosae Iuventutis... Quinta editio recognita et aucta*, Wilno: Typis Academicis Societatis Iesu / Książnica Zamojska — Księgozbiór Rodziny Zamojskich: <http://cyfrowa.biblioteka.zamosc.pl/dlibra/docmetadata?id=2135&from=publication> (sygn. Sd. XVIII)²⁰.

1715: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Polonae. Ex Thesauro Gregorii Cnapii Societatis Iesu. Collectum et recusum*, Poznań: Typis Collegii Societatis Iesu

¹⁷ List dedykacyjny pozbawiony treści dotyczących słownika.

¹⁸ Brak przedmowy.

¹⁹ Przedmowa jak w S15.

²⁰ Przedmowa powtórzona za Sz42. Zmieniono tylko datację.

/ Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=40440> (sygn. XVIII-397):

- autor nieznan, *Lectori*, k. A_v.

1719*: Knapiesz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Juventutis Poloniae ex Thesauro Gregorii Cnapii, Societatis Jesu. Collectum et recusum*, Kalisz: Typis Collegii Societatis Jesu / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765713> (sygn. B) St. Dr. 390478 I)²¹.

1722*: Knapiesz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum. In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Poloniae. Nuper Correctum, et Multis Vocabulis Auctum*, Lwów: Typis Collegii Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=40586> (sygn. XVIII-614)²².

1722*: Knapiesz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Poloniae. Nuper Correctum, et multis Vocabulis Auctum*, Kraków: Typis Academicis / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765314> (sygn. B) St. Dr. 586830 I)²³.

1734*: Knapiesz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polonolatinum. In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Poloniae. Nuper Correctum, et Multis Vocabulis Auctum*, Sandomierz: Typis Collegii Societatis Jesu / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765718> (sygn. B) St. Dr. 222755 I)²⁴.

1743*: Knapiesz^(?), *Idiotismi Polonici, Seu voces Polonicae, quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt, per Thesaurum Polono Latinum R.P. Gregorii Cnapii Societatis Jesu, Sparsim positae, Nunc in gratiam Studiosae Juventutis in Compendium Collectae*, Kalisz: Typis Collegii Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=45103> (sygn. XVIII-1676)²⁵.

²¹ Brak przedmowy.

²² Brak przedmowy.

²³ Brak przedmowy.

²⁴ Brak przedmowy.

²⁵ Przedmowa powtórzona za 187.

1744*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Juventutis Polonae ex Thesaurō Gregorii Cnapii, Societatis Jesu Collectum et Recusum*, Kalisz: Typis S.R.M. Collegii Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=50024> (sygn. XVIII-8193)²⁶.

1745*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono Latinum In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Polonae. Nuper Correctum, et Multis Vocabulis Auctum*, Lwów: Typis Confraternitatis SSS. Trinitatis / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=44761> (sygn. XVIII-1634)²⁷.

1753*: Knapiusz^(?), *Idiotismi Polonici Seu voces Polonicae, quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt; per Thesaurum Polono-Latinum R.P. Gregorii Cnapii Soc. Jesu. Sparsim positae. Ad usum Studiosae Juventutis in Compendium collectae, ac denuo impressae*, Wilno: Typis Academiae Societatis Iesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=36899> (sygn. XVIII.2353)²⁸.

1755*: Knapiusz^(?), *Idiotismi Polonici, Seu voces Polonicae, quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt, per Thesaurum Polono-Latinum R.P. Gregorii Cnapii, Societatis Jesu, Sparsim positae, Nunc in gratiam Studiosae Juventutis in Compendium collectae*, Poznań: Typis Clari Collegii Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=37019> (sygn. XVIII-2381)²⁹.

1756*: Knapiusz^(?), *Synonima seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam, et usum Studiosae Juventutis Polonae Ex Thesaurō Gregorii Cnapii, Societatis Jesu Collectum, et Recusum*, Kalisz: Typis S.R.M. Collegii Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=37084> (sygn. XVIII-2603)³⁰.

²⁶ Przedmowa powtórzona za S15.

²⁷ Brak przedmowy.

²⁸ Przedmowa powtórzona za I87.

²⁹ Przedmowa powtórzona za I87.

³⁰ Przedmowa powtórzona za S15.

1756*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Juventutis Polonae. Nuper Correctum, et Multis Vocabulis Auctum*, Sandomierz: Typis Collegii Societatis Jesu / Biblioteka UMCS: <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=15523> (sygn. St. 3739)³¹.

1758*: Knapiusz^(?), *Idiotismi Polonici, Seu voces Polonicae, Quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt. Per Thesaurum Polono-Latinum R.P. Gregorii Cnapii, Societatis Jesu. Sparsim positae, Nunc in gratiam Studiosae Juventutis in Compendium collectae*, Kalisz: Typis Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=23166> (sygn. XVIII-8204) — egz. zdefektowany / Bayerische Staatsbibliothek: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV004735208> (sygn. L.rel. 2642 f) — egz. kompletny³².

1764*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Polonae. Nuper Correctum et Multis Vocabulis Auctum*, Kalisz: (Drukarnia Jezuitów) / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765885> (sygn. BJ St. Dr. 222758 I)³³.

1764*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Iuventutis Polonae Nuper Correctum et Multis Vocabulis Auctum*, Lwów: Typis Joannis Szlichtyn / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=37752> (sygn. XVIII-29354)³⁴.

1765*: Knapiusz^(?), *Idiotismi Polonici, seu voces Polonicae, quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt. Per Thesaurum Polono-Latinum R.P. Gregorii Cnapii Societatis Jesu. Sparsim Positae, Nunc in gratiam Studiosae Juventutis in Compendium collectae*, Kalisz: Typis S.R.M. Collegii Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=38348> (sygn. XVIII-3257)³⁵.

³¹ Brak przedmowy.

³² Przedmowa powtórzona za 187.

³³ Brak przedmowy.

³⁴ Brak przedmowy.

³⁵ Przedmowa powtórzona za 187.

1766*: Knapiusz^(?), *Idiotismi Polonici seu voces Polonicae, quae Latine de verbo ad verbum reddi nequeunt, sed periphrastice reddendae sunt; Per Thesaurum Polono-Latinum R.P. Gregorii Cnapii Soc. Jesu. Sparsim Positae. Ad usum Studiosae Juventutis in Compendium collectae, ac denuo impressae*, Wilno: Typis Academiae Societatis Jesu / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=38583> (sygn. XVIII-3512)³⁶.

1769^{ed.pr.}: Benedykt Woronowski, *Słownik polsko-łaciński ze Skarbu księdza Knapiusza Societatis Jesu wybrany a przeszło dwomasty słów początkowych, nadto słów i imion rodzajami i odmianami, tudzież porządnym zebraniem pisarzy łacińskich podług wieków łaciny ułożonym, pomnożony...*, t. I–II, Kalisz: Drukarnia J.K.M. Societatis Jesu (t. I) / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nn3ZVvr> (sygn. XVIII-4117_2):

- Benedykt Woronowski, *Przemowa do czytelnika*, k. 1–b_{2v}.
- Benedykt Woronowski, *Przestrogi ku używaniu słów tego słownika tak polskich, jako też i łacińskich służące*, k. b₃–c.
- Benedykt Woronowski, *Wytłumaczenie znaków czyli zbieranek (syllabae) lub liter na znamię zażytych drobnym drukiem*, k. c–c₂.

1783*: Knapiusz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum ex Thesauro Gregorgii Cnapii Soc. Jesu. Nuper collectum de recenti revisum ac recusum*, Sandomierz: Typis S.R.M. et Reipublicae / Biblioteka Jagiellońska: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=765553> (sygn. B) St. Dr. 222759 I)³⁷.

1787*: Benedykt Woronowski, *Słownik polsko-łaciński ze Skarbu księdza Knapiusza e Societate Jesu wybrany, niektórymi słowy, nadto słów i imion rodzajami i odmianami dawniej przez JMci księdza Benedykta Woronowskiego pomnożony, a teraz przedrukowany i na trzy tomy podzielony*, Kalisz: Drukarnia J.O. Książęcia JMci Prymasa Arcybiskupa Gnieźnieńskiego / Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego: <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/13269/edition/41710> (sygn. St. 32 I/1)³⁸.

³⁶ Przedmowa powtórzona za I87.

³⁷ Brak przedmowy.

³⁸ Za W69/I powtórzone *Przestrogi* oraz *Wytłumaczenie znaków* (z niewielkimi modyfikacjami leksykalnymi, przedstawionymi w części materiałowej); pominięte zostały dwa inne elementy poprzedzające część słownikową, mianowicie list dedykacyjny do Rafała Gajewskiego oraz *Przedmowa do czytelnika*.

1793*: Knapiesz^(?), *Synonyma seu Dictionarium Polono-Latinum In gratiam et usum Studiosae Juventutis ex Thesaurō Gregorgii Cnapii Soc. Jesu. Nuper collectum, de recenti revisum, ac recusum*, Warszawa: Typis Curiae S.R.M. et PPrae. Magnae Institutis Juventutis / Zakład Narodowy im. Ossolińskich: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=23903> (sygn. XVIII-7335)³⁹.

1804–1805*: autor nieznany⁴⁰, *Nomenclator czterech języków: polskiego, francuskiego, niemieckiego i łacińskiego. Zebranie słów, których zażywamy do wyrażenia tych rzeczy, które się na świecie znajdują dla pożytku młodzieży*, t. I–II, Warszawa: w Drukarni Księży Pijarów / Biblioteka Narodowa: t. I (1804) <https://polona.pl/item/nomenclator-czterech-jezykow-polskiego-francuzkiego-niemieckiego-y-lacinskiego-t-1,OTI4ODc3Nzg/5/#info:metadata>; t. II (1805) <https://polona.pl/item/nomenclator-czterech-jezykow-polskiego-francuzkiego-niemieckiego-y-lacinskiego-t-2,OTI4ODc3NzY/5/#info:metadata> (sygn. 459.867)⁴¹.

1815^{ed.pr.}: (Jan?) Litwiński, *Słownik polsko-łacińsko-francuski na zasadach słowników Knapkiego, Danneta i Troca ułożony i pomnożony...*, t. I–II, Warszawa i Wilno: nakładem Zawadzkiego i Węckiego (t. I) / Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/413969/display/Default> (sygn. 5.9.11.27.[1]):

- Zawadzki i Węcki, *Przemowa*, k. sine numero / (k. [1]–[2]).

1819^{ed.pr.}: J. Kajetan Trojański, *Słownik polsko-łaciński do szkolnego użycia, w którym oprócz szczególnych wyrazów, trudniejsze zdania i zwroty częściej używane mowy polskiej na język łaciński są wyłożone, nowo ułożony i wydany...*, Wrocław: drukiem Wilhelma Bogumiła Korna / Biblioteka Narodowa: <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-do-szkolnego-uzycia-w-ktorym-oprocz-szczegolnych-wyrazow,OTI4OTI3MTA/7/#info:metadata> (sygn. 35.741):

- J. Kajetan Trojański, *Przedmowa*, k. III–VI.

³⁹ Brak przedmowy.

⁴⁰ Słownik stanowi przeróbkę pracy Adama Kaliszewskiego *Nomenclator quattuor linguarum Gallicae, Polonicae, Germanicae et Latinae* (ed. princeps Warszawa 1757–1758), w którym wyjściowy był język francuski. Więcej na ten temat zob. w przypisie 43 do W69/I, s. 197.

⁴¹ Brak przedmowy.

1863–1865^{ed.pr.*}: Antoni Bielikowicz, *Słownik polsko-łaciński*, z. 1–13, Kraków: Drukarnia C.K. Uniwersytetu Jagiellońskiego [wydanie zeszytowe] / Biblioteka Narodowa: z. 1–5 <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-z-1-5-a-obawa,OTI5MDg4NzQ/4/#info:metadata>; z. 6 <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-z-6-obawiac-pic,OTc1NjQ2Njk/0/#info:metadata>; z. 7–9 <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-z-7-9-picie-smarowa-c,OTI5MDg4NzI/5/#info:metadata>; z. 10–13 <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-z-10-13-smarowanie-z,OTc1NjQ2NjY/0/#info:metadata> (sygn. 250.903)⁴².

1866^{*}: Antoni Bielikowicz, *Słownik polsko-łaciński*, t. I–II, Kraków: Drukarnia C.K. Uniwersytetu Jagiellońskiego / egz. prywatny; zob. też. Biblioteka Narodowa: t. I <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-t-1-a-o,NjY4NDMwNTc/>; t. II <https://polona.pl/item/slownik-polsko-lacinski-t-2-p-z,NjY4NDMwNTg/6/#info:metadata> (sygn. 190.219)⁴³.

1906^{ed.pr.*}: Jan K. Jędrzejowski, *Polsko-łaciński słowniczek frazeologiczny i synonimy dla klas wyższych...*, Lwów: nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych / egz. prywatny; zob. też. Biblioteka Instytutu Archeologii i Etnologii PAN: <https://rcin.org.pl/dlibra/show-content/publication/editio-n/22569?id=22569> (sygn. II 747 L12/13)⁴⁴.

Uwagi dotyczące przygotowanego opracowania

W opracowaniu przyjęty został klucz prezentacji materiału wedle autorów jako czynnika nadrzędnego, następnie zaś wedle dat edycji — zatem wszystkie przedmowy zamieszczone w słownikach danego autora (w tym również wydanych pośmiertnie) zgrupowane zostały pod jego nazwiskiem i uszeregowane zgodnie z chronologią druku. Niekiedy pierwszeństwo klucza autorskiego prowadzi do zaburzenia porządku chronologicznego. Podążając za datami wydań, należałoby bowiem na przykład najpierw umieścić *Proemium* do Knapiuszowego *Thesaurusa* (1621), następnie przedmowy do prac Dasypodiusza (1642) i Szyrwida (1642), a po nich znów powrócić do przedmów z pośmiertnych edycji dzieł Knapiusza (1643 i kolejne). To zaś wymagałoby pewnych powtórzeń i utrudniłoby przedstawienie materiału.

⁴² Brak przedmowy.

⁴³ Brak przedmowy.

⁴⁴ Brak przedmowy.

Mając jednak na uwadze, że zachowanie chronologii jest niezbędne do zilustrowania rozwoju leksykografii polsko-łacińskiej, do opracowania dołączyłam wykaz chronologiczny ekscerpowanych słowników i ich edycji.

Kolejność, w jakiej prezentowani są autorzy, została podporządkowana dacie publikacji słownika — przy czym mam tu na myśli datę wydania wykorzystanych przeze mnie edycji. Zatem jako pierwszy przedstawiony został Mikołaj Volckmar (ekscerpowana edycja słownika ukazała się w 1596 roku i jest to *editio princeps*), a następnie Knapiesz (1621), mimo że wcześniej wyszły spod pras *Synomina* Brzezwickiego (1602); jednak ponieważ do edycji pierwszej *Synonimów* nie ma dostępu (tudzież jej istnienie jest wątpliwe)⁴⁵, ja zaś, jak wcześniej wspomniałam, dotarłam do edycji kolejnej (1632), Brzezwickiego umieściłam po Knapieszu.

Jeśli dysponowałam kilkoma edycjami danego słownika, skonfrontowałam treści zamieszczonych w nich przedmów. Drobne różnice (polegające na przykład na wymianie słów, dat etc.) zasygnalizowane zostały w przypisach, elementy dodane w kolejnych wydaniach — umieszczone w oznaczonych pogrubioną czcionką nawiasach kwadratowych **[]**, a elementy usunięte — w również pogrubionych nawiasach klamrowych **{ }**. Przedmowy o całkowicie zmienionym brzmieniu podaję jako odrębne tłumaczenia.

Zgodnie z informacją podaną w poprzednim rozdziale, jedynie przedmowy do słowników Woronowskiego, Litwińskiego i Trojańskiego sporządzone były w języku polskim. Ponieważ celem mojej pracy jest zgromadzenie wypowiedzi pochodzących ze słowników polsko-łacińskich z różnego okresu i prezentacja myśli w nich zawartych, nie zaś analiza języka, polskojęzyczne przedmowy przytaczam w transkrypcji uproszczonej, a interpunkcją dostosowuję do współczesnych zasad⁴⁶.

Niezależnie od języka przedmowy stosuję transliterację dla tych leksemów bądź fragmentów wypowiedzi, które autorzy przywołali jako egzemplifikacje, na przykład odsyłając do konkretnych haseł w swym słowniku lub demonstrując stosowany przez siebie typ zapisu. O przyjętej zasadzie każdorazowo informuję w przypisach.

⁴⁵ W Bibliotece Kórnickiej przechowywany jest egzemplarz wydania *Synonimów*, który nie zawiera karty tytułowej. Włodzimierz Gruszczyński podaje informację, że jest to jedyny zachowany egzemplarz pierwszej edycji i w ogóle jedyny egzemplarz dzieła (Gruszczyński 2000: 83). Nie ma jednak żadnych przesłanek, które uprawniałyby do potwierdzenia tej tezy.

⁴⁶ W ogólnym ujęciu modyfikacji poddaję przede wszystkim grafie zabytków, w tym zwłaszcza pisownię głosek *i, y, j*, następnie pisownię wielką lub małą literą oraz łączną i rozłączną (np. *iego* → *jego*, *Imion* → *imion*, *Jzukay* → *szukaj*, *Pifarzów* → *pisarzów*, *x* → *ks*.), a także interpunkcję; cechy fonetyczne i fleksyjne (np. obniżenie lub podwyższenie artykulacji w końcówkach fleksyjnych, dawną postać przedrostka w stopniu najwyższym *na-*) zachowuję.

Podczas tłumaczenia kierowałam się wiernością źródłu, ale jednocześnie dążyłam do oddania właściwego sensu i zachowania jasności przekładu. Z tego powodu dokonywałam niekiedy cięć rozbudowanych okresów retorycznych, a w zdaniach o skomplikowanej i rozczłonkowanej strukturze, zawierających liczne wytrącenia — zmian szyku i kolejności członów. W tym ujęciu przekład wpisuje się raczej w nurt ekwiwalencji dynamicznych.

Nazwiska w tekście przekładu podawane są w formie zlatynizowanej, nie zaś w formie funkcjonującej w języku narodowym danej osoby (więc na przykład zachowana została łacińska postać imienia *Guilemus*, choć można było dokonać jej tłumaczenia i oddać jako *Wilhelm*). Zrezygnowano z postaci łacińskich wówczas, gdy dana osoba na stałe wpisała się w polską świadomość językową (np. *Erazm z Rotterdamu*) lub jest Polakiem (łacińską formę *Orzechovius* oddaję jako *Orzechowski*, *Macinius* jako *Mączyński*).

Obecne w przedmowach (właściwie tylko do słowników Knapusza) leksemy greckie przenoszą do tekstu przekładu w oryginalnej formie, natomiast ich przekład podaję obok w nawiasie ostrym <>. Decyzję taką podjęłam dlatego, że wprowadzenie przez autora łacińskojęzycznej przedmowy greckiej leksyki niezawodnie wyróżniało dany zapis, funkcjonowało na prawach obcojęzycznego wtrętu i realizowało określony zamysł (np. eufemizacja wypowiedzi). Usunięcie greki spowodowałoby z jednej strony niezgodne ze stanem rejestrowanym w przedmowie „wygładzenie” tekstu do jednego języka, z drugiej zaś — przygasiło nieco erudycję stosującego ją autora.

Niekiedy autorzy przedmów przytaczali łacińskie (lub greckie) cytaty pochodzące z cudzych dzieł (głównie twórców antycznych lub sobie współczesnych). Cytacje tego typu zamieszczam w polskim tłumaczeniu, przy czym jeśli pozyskałam polski przekład od innego tłumacza, informuję o tym w przypisie; jeśli zaś nie zamieszczam adnotacji — przekład jest mojego autorstwa.

Wypowiedzi autorów zostały skomentowane w przypisach. O postaciach, zdarzeniach itd. znanych, na temat których informacje są ogólnie dostępne, podaję jedynie podstawowe wiadomości, skupiając się głównie na tych aspektach ich działalności bądź twórczości, do których nawiązują autorzy przedmów. Relatywnie więcej uwagi poświęcam natomiast autorom (i faktom) mniej znanym (i mniej oczywistym), choć mam świadomość, że jest to kryterium subiektywne. Zatem na przykład o św. Bernardzie, Kochanowskim, Cyцерonie czy Platonie robię jedynie wzmiankę, głównie po to, aby podkreślić erudycyjność przywołującego daną postać autora; więcej miejsca poświęcam zaś na przykład Seberusowi czy Caussinowski, których uznaję za postaci na gruncie polskim słabej rozpoznawalne.

Przyjęłam zasadę, by nie powtarzać objaśnień. W efekcie przypis poświęcony jakiejś postaci, wydarzeniu, dziełu etc. wprowadziłam przy pierwszej sposobności; jeśli zaś wzmianki o nich powtarzały się również w kolejnych przedmowach, informowałam, w którym miejscu znajduje się stosowny przypis. Dodatkowo na końcu książki znajduje się indeks wymienionych w przedmowach osób, opatrzony lokalizacjami tekstowymi.

Informuję następnie, jeśli oprócz przedmowy część słownikową poprzedzały jeszcze inne elementy ramowe (np. przywieje drukarskie, dedykacje). Ponadto zamieszczam marginalia, gdy przedmowy były w nie zaopatrzone.

Noty bibliograficzne o źródłach wykorzystanych do sporządzenia przypisów zamieszczone zostały na końcu każdego „autorskiego” rozdziału. Uznalam bowiem, że taki zabieg ułatwi weryfikację źródeł, ale też pokaże dysproporcję w jakości i erudycyjności przedmów.

Wiele wykorzystanych materiałów stanowią publikacje zagraniczne powstałe w XIX lub na początku XX wieku (np. *Neue Deutsche Biographie*, *Biographie universelle classique: ou, Dictionnaire historique portatif*, *Enciclopedia Italiana*). Stąd pozyskiwałam głównie wiedzę o obcych autorach (przede wszystkim niemieckich, francuskich, włoskich), żyjących w XV, XVI i XVII stuleciu, o których trudno było znaleźć informacje (bądź obszerniejsze, bądź jakiegokolwiek) w polskojęzycznych opracowaniach. Daty wydań tych źródeł mogą oczywiście rodzić wątpliwość dotyczącą aktualności przytaczanych informacji, sądzę jednak, że na potrzeby sporządzenia krótkich przypisów są wystarczające i zadowalające. Ponadto część z nich została zdigitalizowana lub/i opublikowana pod auspicjami uniwersytetów bądź innych instytucji naukowych, co podnosi i potwierdza wiarygodność tych źródeł.

Zdarzyło się również, że informacje o niektórych wzmiankowanych postaciach lub ich poglądach, wypowiedziach etc. czerpałam bezpośrednio z ich utworów. W tym celu korzystałam ze zdigitalizowanych zbiorów, zamieszczonych głównie w przeglądarce Google Books oraz portalu archive.org (w tych poszukiwaniach nie zależało mi na tym, by docierać do pierwszych edycji dzieł, ale przede wszystkim do treści i problemów poruszanych w przedmowach do słowników). Jeśli nie udało mi się odnaleźć stosownych informacji lub gdy nie miałam pewności w kwestii właściwej identyfikacji osoby, wówczas wątpliwość sygnalizowałam w przypisie.

W poszczególnych rozdziałach zamieściłam zdjęcia kart tytułowych tłumaczonych lub transkrybowanych edycji, niekiedy dodatkowo zdjęcia pierwszych stron przedmów — starałam się je oczyścić z plam, zabrudzeń i odręcznych napisów, aby oddać nie tyle wygląd konkretnego egzemplarza, co w ogóle danej edycji; rozmiary zdjęć nie zachowują rozmiarów rzeczywistych.